

ВІКТОР ПРИХОДЬКО І ЙОГО МІСЦЕ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Лариса Головата

*старший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника, д-р іст. наук*

У статті вивчається досі невідомий в історії періодики Другої світової війни механізм взаємодії українських видавничих структур і десятків газет, спрямований на забезпечення добротного контенту видань, їх виведення поза офіційно насаджувани шаблони та встановлення глибшого зворотного зв'язку із безпосереднім читацьким оточенням. Автор проекту — Віктор Приходько — втілював концепцію формування спільного для населення окупованих територій інформаційного поля, яке за посередництвом текстів гуманітарного, просвітницького характеру мало на меті викорінення впливу більшовицького ідеологічного наративу. Персональний доробок Приходька, здебільшого оприлюднений у щоденній газеті «Краківські вісті», репрезентують огляди подій в Україні, проблемні статті (насамперед про роль і ефективність еліт в умовах еміграції), щоденникові записи, мемуарні тексти. Значна частина публікацій прив'язана до історичного досвіду Центральної ради і радянської українізації 1920–1930-х років, що під час війни, на думку автора, міг придатися українському суспільству в розв'язанні насущних управлінських і гуманітарних завдань.

Ключові слова: Віктор Приходько, Друга світова війна, україномовна періодика, пресова агенція, українська еміграція.

This article examines, within the still under-researched history of World War II-era periodicals, the mechanism of interaction between Ukrainian publishing institutions and dozens of newspapers, which was aimed at providing good and reliable media content, to be produced outside officially propagated models, and entering into deep contact directly with the readership. The author of the project — Viktor Prykhod'ko — embodied the concept of forming a common informational field for the people of the occupied territories. His texts of a humanitarian and educational nature were to help quickly eliminate the Bolshevik ideological narrative. Prykhod'ko's personal work, mostly published in the daily newspaper «Kraivs'ki visti» (Kraków news), include reviews of events in Ukraine, critical articles (especially on the role and effectiveness

of the elite in emigration), journal entries, and memoirs. Many of his publications focus on the historical experience of the Tsentral'na rada (Central Council of Ukraine) and Soviet Ukrainization during the 1920s and 1930s, which according to the article's author, could be useful for Ukrainian society in resolving pressing administrative and humanitarian tasks in wartime.

Keywords: Viktor Prykhodko, World War II, Ukrainian-language periodicals, regional newspapers, press agency, Ukrainian emigration.

В статті вивчається до настоящего времени неизвестный в истории периодики Второй мировой войны механизм взаимодействия украинских издательских структур и десятков газет, который был нацелен на обеспечение добротного контента изданий, ослабление давления официальных шаблонов, налаживание более крепкой обратной связи с непосредственным читательским окружением. Автор проекта — Виктор Приходько — пытался реализовать концепцию формирования общего для населения оккупированных территорий информационного поля, которое посредством текстов гуманитарного, просветительского характера должно было содействовать искоренению влияния большевицкого идеологического нарратива. Персональные наработки Виктора Приходько, его публикации, напечатанные, главным образом, в ежедневной газете «Краківські вісті», представляют собой обзоры событий в Украине, проблемные статьи (прежде всего о роли и эффективности национальной элиты в условиях эмиграции), дневниковые записи, мемуарные тексты. Существенная часть публикаций привязана к историческому опыту Центральной рады и советской украинизации 1920–1930-х годов, который, по мнению автора, можно было применить в решении злободневных управленческих и гуманитарных заданий в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Виктор Приходько, Вторая мировая война, украиноязычная периодика, агентство прессы, украинская эмиграция.

Дослідник україномовної періодики воєнного часу, вивчаючи газетні масиви, неодмінно зверне увагу на факти численних передруків окремих матеріалів, анонімних і авторських, у виданнях різних місцевостей, найчастіше без вказівки на першоджерело. Відразу сконкретизую: мова не про стандартні, обов'язкові для вміщення інформаційні блоки з перших шпальт чи переклади матеріалів з газет Третього райху, що їх підконтрольні цензурі санкціоновані органи отримували від німецьких пресових агенцій. Ідеться про матеріали гуманітарного, просвітницького спрямування — на історичні, етнографічні, літературні, мистецькі, виховні, медичні, побутові теми, які виходили поза насаджувані офіційні шаблони,

наближували видання до живих читацьких запитів, істотно збільшували його релевантність та зміцнювали зворотний зв'язок з оточенням.

Вивчення згаданої практики винятково за друківаними джерелами наштовхує на припущення, що провінційні редакції завели її через брак добре навчених і досвідчених кадрів. Інакше кажучи, укомплектовані молодими публіцистами, інколи — початківцями, редколегії вимушено запозичували матеріали з чисел авторитетних багатотиражних видань, із незрівнянно потужнішими кореспондентськими можливостями, аби постачати читачам краще опрацьовану інформацію і в такий спосіб поступово піднімати рівень провінційної преси. Однак матеріали архівних колекцій оприявнюють ще й інші несподівані штрихи в технології випуску більшості україномовних газет на окупованих територіях. Знайдена й опрацьована останнім часом документальна база спонукає шукати глибше пояснення частих передруків, а саме — виключити тут випадкові збіги й розгледіти процес добре продуманого творення спільного для читачів різних місцевостей інформаційного поля. Люди, що брали участь у цьому проєкті, по суті, виконували функції неофіційної («позалаштункової») пресової агенції. Саме таку роботу в роки війни здійснював Віктор Приходько, а матеріали його особистого фонду (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України — далі ЦДАВО України, фонд № 3830) дозволяють оцінити розмах, ефективність задуму і вперше розкрити особливості ще недослідженого на сьогодні механізму співпраці, що охопив тодішні видавничі структури і десятки газет.

Віктор Кіндратович Приходько (Кам'янець-Подільський, 1886 — Нью-Йорк, 1982) на момент війни мав солідний досвід громадської роботи й насичену біографію. Її факти, особливо пов'язані з періодом визвольних змагань 1917–1920 років, участю в розбудові народного шкільництва, випуску підручників, неодноразово згадували автори ювілейних і некрологічних публікацій. Одна з таких належала земляку-красзнавцеві, досліднику більшовицьких злочинів проти населення Вінниці 1937–1941 років Аполлонові Трембовецькому [14]. Інша — Іванові Базаркові [3], чільному урядовцеві Українського конгресового комітету Америки (УККА), до діяльності якого довгі роки був причетний і сам Віктор Приходько. Цікаво, що останній ініціював аналогічний загальнонаціональний комітет

значно раніше, ще в 1933 році, коли перебував на території ЧСР, однак умови й ґрунт для закладення такої структури з'явилися щойно в 1950-ті роки у США, після виїзду з Європи до Північної і Південної Америки десятків тисяч українців. Передеміграційний етап Приходько описав у спогадах «Під сонцем Поділля», перевиданих і в Україні, і в діаспорі. Окремі автори (Іван Базарко) згадують, хоч і побіжно, чехословацький період 1920-х років, де Приходько опинився разом із братом Олексою, диригентом, за освітою — філологом, і де викладав в Українській господарській академії. Натомість воєнний час біографи не окреслили навіть схематично. Доступні нині джерела не дають можливості точніше відтворити цей відрізок життєпису, але в архівних і друкованих джерелах відбилися деякі істотні з погляду людської долі і самореалізації деталі. В анкеті, яку Приходько заповнив для Української установи довір'я в Протектораті, зазначено тодішнє місце проживання у Празі (Вишеград, вул. Некланова (Neklanova), 26), посада лектора УТГІ в Подебрадах і те, що він одержував матеріальну допомогу від Червоного хреста [2]. Найбільш значущим, документально підтвердженим є факт заснування з ініціативи Приходька громадської установи «Видавнича спілка», яку, судячи із запису й дати на форзаці однієї з книг видатків і реєстрації, було закладено 1 липня 1942 р. [5]. Назва дещо дезорієнтує, оскільки видавничим осередком чи видавництвом у звичному розумінні ця організація не була, принаймні, ніякої продукції під такою маркою не зафіксовано. Однак завдяки документам можна простежити своєрідну посередницьку участь спілки у видавничому русі, а саме — присутність у її діяльності ознак тієї самої неофіційної пресової агенції, про яку вже йшлося вище.

Штат організації був мінімальним: окрім Приходька, ще, принаймні, Зінаїда Мірна, яка залишила розписки про отримання винагород за перегляд періодики, зокрема «Літературно-наукового вісника», і передрук матеріалів (в середньому — три корони за надруковану сторінку) [12]. Зі спілкою співпрацювали інші відомі особи, серед яких — Оксана Лятуринська (як друкарка), Володимир Січинський (як автор), Олекса Стефанович (як перекладач).

Суть роботи спілки зводилася до перегляду поточної преси, добору прогнозовано корисних для українського читача матеріалів,

замовлення й написання актуальних статей, передруку текстів на машинці і їх відправлення до редакцій періодичних органів. Газет, якими опікувалася спілка, за документами можна нарахувати понад три десятки: більшість виходила в Райхкомісаріаті Україна*, окремій — в зоні військового правління, але є також і берлінські — для остарбайтерів і емігрантів**.

Підприємство запрацювало із середини 1942 р., відразу після заснування, коли на окупованих німцями українських землях, в обласних і районних містах почали виникати нові пресові органи. До кінця року їх, за реєстром Приходька, вже налічувалося понад сімдесят, і видавець у міру можливостей заповзався сприяти їхньому перетворенню на осередки українізації і протидії вкоріненій радянській ідеології.

Проект «Видавничої спілки» співзвучний із тими амбітними соціально-політичними завданнями, які українська еміграція ставила перед собою на початку Другої світової війни й продовжила розробляти, охоплена новими сподіваннями після розв'язання війни німецько-радянської. Ішлося про ефективну програму державотворення, яку емігранти планували розгорнути після повернення на батьківщину. Навколо цієї мети при Українському національному об'єднанні в Протектораті Чехії і Моравії*** і за підтримки берлінського

* «Вінницькі вісті» (Вінниця), «Український голос» (Луцьк), «Українські вісті» (Кіровоград), «Дніпропетровська газета» (Дніпропетровськ), «Нова Доба» (Бердичів), «Подоланин» (Кам'янець-Подільський), «Волинь» (Рівне), «Українська думка» (Миколаїв), Уманський голос (Умань), «Голос Волині» (Житомир), «Дзвін» (Кривий Ріг), «Дзвін» (Біла Церква), «Васильківські вісті» (Васильків), «Павлоградська газета» (Павлоград), «Наше слово» (Берестя Литовське), «Пінська газета» (Пінськ), «Костопільські вісті» (Костопіль), «Роменські вісті» (Ромни), «Рідне Слово» (Лубни), «Відродження» (Тараща), «Українець» (Нова Українка), «Українське Полісся» (Чернігів), «Голос Полтавщини» (Полтава), «Козятинська газета» (Козятин), «Українське слово» (Золотоноша), «Рідна нива» (Пирятин), «Голос Дніпра» (Херсон), «Дніпрові Хвилі» (Кременчук), «Нове Запоріжжя» (Запоріжжя), «Миргородські вісті» (Миргород).

** «Українець», «Нова Доба», «Голос», «Дозвілля».

*** Шляхом злиття Українського національного об'єднання (УНО) з центром у Берліні та Української громади, заснованої в ЧСР в 1927 р., було створено філію УНО в Празі — єдину дозволена українську громадську організацію на території Протекторату Чехії і Моравії.

центру УНО консолідувалися провідні фахівці. Озброївшись інструкціями з реформування всіх сфер життя, вони надалі мали намір переміститися в Україну й опанувати там керівні пости в урядових, адміністративних, культурно-просвітницьких установах. Підготовкою таких кадрів зайнялися фахові комісії при УНО в Празі на чолі з емігрантами переважно з кола Українського технічно-господарського інституту й Українського вільного університету. Діяльність була досить масштабною і стала цінним прецедентом самовідданої праці заради відродження країни і розробки концепції нового соціального устрою на звільнених від радянського режиму територіях.

У грудні 1941 р. серед празьких вигнанців ще фіксується сильне бажання реемігрувати, попри докладну поінформованість про ситуацію на батьківщині і чітке розуміння, що в разі виїзду доведеться змінити влаштований побут європейського міста («добре помешкання, електрику, газ, трамвай, чисті хідники, затишні чеські каварні») на неблагополучні умови життя втягнутої у воєнні дії України («грудень, вікна побиті, зима, світити нема чим» [8]). Але незабаром, у 1942 р., через однозначно негативне ставлення німецької окупаційної влади до цих державотворчих зусиль, відсутність вагомих стимулів і шансів на реалізацію розроблених у фахових комісіях програм, первісні наміри щодо повернення та й сама активність комісій при УНО в Протектораті помітно пригасли. Засідання комісій дедалі більше набирали характеру вузькофахового обговорення і невдовзі постало питання про їхню ліквідацію. Натомість Віктор Приходько і його агентство енергійно взялися за перебудову пресової ділянки в Україні, і треба сказати, що на цьому полі вони пропрацювали довше, аніж згадані структури при УНО — і протягом другого півріччя 1942-го, і в 1943-му і, можливо, ще на початку 1944 р.

У міжвоєнний час еміграційні видавництва випустили нові, невідомі на батьківщині українознавчі розвідки, особливо про визвольний рух початку століття, які могли сприяти трансформуванню світогляду збільшовизованого населення колишньої УРСР. Настрої на територіях, окупованих нацистами, за багатьма свідченнями, в тому числі й тими, що просочувалися на сторінки газет, були апатичними. Утомлений попереднім режимом обиватель не

мав виразних очікувань щодо нового правління. Церква як інституція була знищена і лише починала відновлюватись. Місцеві, найчастіше українські за складом, адміністративні органи ініціювали українізацію освіти, хоч представники дореволюційного і радянського вчителства чинили їхнім заходам запеклий опір, фінансування шкіл було мізерним, а законодавство обмежувало освітню систему до початкового рівня. Нестача кваліфікованих кадрів, готових працювати за нового режиму, відчувалася в усіх сферах — адмініструванні, господарстві, шкільництві і, безперечно, в пресових органах, які за браком паперу виходили раз чи двічі, інколи — тричі на тиждень.

Відповідальність за відродження преси й виведення її на вищий якісний рівень Приходько покладав передусім на еміграцію. Для успішного провадження газети грамотних проукраїнських сил на місцях не вистачало, тоді як у вигнанні таких кадрів осіло вдосталь, і саме на їхню кваліфіковану підтримку розраховував очільник «Видавничої спілки». Він визнавав, що в постбільшовицькій Україні залишилися фахівці, літератори, журналісти, цілком здатні взятися за організацію преси, «але всі ми розуміємо психологію переходового моменту: не можемо вимагати, щоб ця інтелігенція, яка щойно вискочила з пекла терору, нищена й зденерована безприкладним режимом, спокійно взялася за перо, ще навіть не розглянувшись у новому положенні» [11]. Організувати пресовидання, на думку Приходька, повинні були насамперед люди, що жили вільним європейським життям, а не в закритому, травмованому репресіями суспільстві, адже «для совітської України — цілий інший світ — terra incognita». Емігранти мали включитися в рух відновлення не хаотично, а за певною програмою, розумно розподіливши ролі, «забезпечуючи при цьому потреби науки, популяризації знань, пишучи твори літературні й мемуарні, готуючи переклади з чужих мов, розробляючи пекучі теми з історії, продукуючи твори, позбавлені більшовицького намулу». Сформулювавши таке кредо, керівник «Видавничої спілки» налагодив розсилку для тридцяти часописів Поділля, Волині, Київщини, Херсонщини, Катеринославщини, Полтавщини і почасти Чернігівщини, що залишалася в зоні військового командування. Наклад цих видань коливався від трьох до десяти тисяч примірників. А оскільки в містечках і

селах газету передавали з рук у руки і прочитання часто було колективним, то, вірогідно, йшлося про охоплення сотень тисяч читачів.

Отже, в основу діяльності празької «Видавничої спілки» лягла концепція допомоги провінційній україномовній періодиці. Приходько починав справу на благодійних засадах, але вона швидко переросла приватний вимір і надалі вимагала стабільнішої фінансової основи. Тому на початку 1943 р. Приходько звернувся за допомогою до двох найбільших громадських структур, які в роки війни опікувалися видавничими ініціативами — Українського національного об'єднання в Берліні й Українського центрального комітету. У спеціальному листі він розтлумачував сенс проекту і просив про його фінансування: «Справа допомоги почалася приватним способом сім місяців тому назад і полягала в тому, що українські часописи — спочатку 10-и, потім 20-и, а тепер уже 30-ти висилаються періодично різні матеріали: статті, оповідання, розвідки, поезії, пісні, казки й т. д. Ці матеріали часописи радо у себе містять, і цим способом преса в Україні хоч в деякій мірі стає багатшою змістом і цікавішою. А це особливо важливо тому, що в українській пресі в Україні робить велику конкуренцію російське «Нове Слово» з Берліну, яке там вільно поширюється в той час, коли еміграційним українським часописам вступ туди заборонений. Отже, єдиний спосіб для української преси утримати своїх читачів і свій вплив в Україні — це подавати читачам можливо цікавий і різноманітний матеріал. І от показалося, що в цій надзвичайно важливій справі (бо преса виховує й веде народ) еміграція може значно допомогти краєві. Щодо технічної постановки та перебігу цієї справи, не буду тут багато говорити, бо про справу в цілому був зроблений принагідно усний доклад Пану Заступнику Голови У. Н. О. п. інж. Ю[рію]. Коваленку та показано низку часописів. Скажу лише, що досі справа провадилася приватною мерквенністю (на друк, пошту й т. п.), а я давав безплатно свою працю, яка полягала в тім, що я розшукував і підбирав відповідний матеріал, дещо замовляв спеціально авторам, дещо сам писав, далі все редагував, посилав матеріал редакціям, вів з ними листування й т. д. Як я зазначив вище, Редакції в Україні були привітали цю ініціативу і, в міру місця і загальнополітичних можливостей, містили матеріал, що їм надсилався. Вони дуже цінять його, бо ніде в Україні,

особливо в повітових місцях, вони нічого подібного не мають» [6, арк. 4-6]. У листі до берлінського УНО видавець просив 300 марок щомісячно — 150 на оплату редактора і 150 на друк матеріалів, пошту, канцелярію й невеликий гонорар окремим авторам, а в листі від 12 лютого 1943 р. до УЦК у Львові фігурує цифра 400 марок на місяць — по 200 на редактора і передрук матеріалів, очевидно, для себе і Зінаїди Мірної [6, арк. 11-13].

Із документів випливає, що добірки, скомпоновані з антибільшовицьких дописів, спілка одночасно надавала для поширення німецькій пресовій агенції в Рівному (Deutsche Nachrichten Büro), не гребуючи організаційною підтримкою, зокрема, й окупаційних чинників. І німецьке бюро новин таки долучало окремі матеріали від Приходька до своєї розсилки редакціям газет на території РКУ в складі щоденного інформаційного бюлетеня «Українська кореспонденція». Сприяв офіційному розповсюдженню і Улас Самчук, який, редагуючи «Волинь», паралельно співпрацював із ДНБ і безпосередньо отримував надходження від «Видавничої спілки», про що є згадка в документах: «Вельмишановний Пане Приходько! Вашу чергову посилку одержав. На попередню відповів також з вказівками, що де було з Вашого матеріалу поміщено. Тепер ДНБ помістила того більше, але я не маю ще місячного перегляду. Ваш матеріал для української преси дуже потрібний і корисний. Щиро Вам прихильний з правдивою пошаною Улас Самчук [копія, без дати]» [6, арк. 29].

Що задум Приходька виявився доречним для повітової преси і доволі успішно втілювався, підтверджують листи від редакторів. У них обговорюються не лише практичні питання взаємодії, а й амбіційні плани, які вибудовували газети, шукаючи своє місце посеред безпосереднього територіального оточення і намагаючись закумуляувати наявний тут громадський ресурс. Наміри опанувати якомога сильніші позиції в повсякденному житті своєї місцевості і сприяти її відродженню декларують, зокрема, листи редактора і заступника редактора «Павлоградської газети» [6, арк. 24-24 зв.], що водночас є звітом за однорічний (від часу її заснування) період роботи. Провівши опитування, видання виявило інтерес респондентів до заборонених в УРСР матеріалів, зокрема, присвячених витісненям із країни письменникам. «Видавнича спілка» мала в

розпорядженні таку публіцистику і готова була реагувати на цей запит. Зі свого боку, редактор Григорій Чапля не бачив газету в тісних рамках DNB, а волів подавати, принаймні, дві третини оригінального матеріалу, покладаючи надії на його надходження ззовні. Йшлося також про аналіз подій у місті, де з відходом більшовиків пожвавилось культурне життя, особливо музичне й театральне: «...це провінційальне містечко, слово чести, зробилося невпізнаним [...]». Ще з осені минулого року у нас зорганізувався театр «Україна». Вас, можливо, бере сумнів за силу цього театру? Правда, на початку він був слабенький. Але тепер він виріс. В його складі 4 вишколених українських артистів з великих сцен, 5 аматорів, котрі без перерви грають по 25-30 років, останні — талановита молодь. Керують театром українські артисти Василь Березовець і П. Дахно. Вистави добре музично оформлюються симфонічним оркестром під керуванням композитора Марунченка. Ви знову сумніваєтеся, мовляв, який там композитор на провінції? На диво — це правда. Іван Василевич [sic! правильно — Герасимович] Марунченко має диплом про закінчення ленінградської музичної консерваторії з композиторським ухилом. Але не дипломом, а музикою взяв цей здібний чоловік. Він пише для хору увертюри й монології для українських п'єс, робить аранжировки, пише власні мелодії й симфонії. В Павлоград приїзять з інших міст театральні працівники й беруть його музику для своїх театрів. В композитора маса таких замовлень, але він не в силі переписати стількох примірників. Видруковати — не маємо змоги, нема пристосування. А треба. Вам, звичайно, відомо, що на Східній Україні, крім сталінських пісень, нічого не залишилося. А молодь вимагає нової музики. [...] Шкода, що ніхто із західних українців не завітає й не подивиться що робиться в провінціях Великої України. Улас Самчук, хай йому легенько гікнеться, знаходить тільки «дядь з бантиками» та «ромоданських ловких парней», а щирих українських хлопців, на жаль, не знаходить, і це дуже прикро. Не всі ж українці Советської України «в дурній загородці ночували», а готували себе для нової України. А по самчуковському виходить, що тут тільки не просвітна тьма. По сусідству з Павлоградом в Новомосковську працює в українському театрі талановита артистка Вяра [sic!] Бережна. Та пройде рік, і про неї довідається вся Україна. Це дорога людина!

Біда тільки в тому, що нема нових п'єс. Котляревський, Старицький, Карпенко-Карий, П. Мирний безумовно великі й неосяжні, але, на мою думку, одних їх мало. Виходять тільки малоросійські чудові картини, горе, тьма, сльози, туга, п'янство і знову сльози. А де ж ті українці-герої, овіяні народною славою, загартовані буйними вітрами, пекучими морозами, непохитні? Їх глядач не бачить на сцені».

Відступаючи трохи вбік від головної теми, зауважимо, що Чапля навряд чи помилявся в оцінці обдарувань композитора Марунченка. Мені не вдалося знайти окремої ґрунтовної розвідки про цю постать, але розрізнені спогади родичів, сучасників, зокрема небоги Олени Ачкасової і молодшого колеги — гітарного майстра, саксофоніста й літератора Миколи Абаканського [1], свідчать, що йдеться про музиканта помітних здібностей. Його діяльність під час війни мемуаристи ніяк не висвітлювали, тому про неї, здається, невідомо нічого більшого, ніж сказано в наведеному тут уривку листа редактора «Павлоградської газети» Григорія Чаплі. Але перелік повоєнних місць роботи, який подала Ачкасова (а це: Павлоградський музично-драматичний колектив, Український музично-драматичний театр Жовтневої революції в Одесі, павлоградська Дитяча музична школа № 1, Запорізька обласна філармонія), промовисто вказує на неблагополучну професійну кар'єру — без ознак посадового зростання, гучних творчих злетів, суспільного визнання, які зазвичай супроводжують талановитих музикантів упродовж життя. Інший автор — Микола Абаканський — характеризував Марунченка як людину гігантського життєвого досвіду, що пережила громадянську війну, колективізацію, голод, репресії, і водночас — як геніального композитора і скрипаля: «Дотепер пам'ятаю враження від його фортеп'яної прелюдії — трагічно-прекрасна мініатюра». Проте Абаканський теж оминув воєнний період і не пояснив, чому ж такий непересічний талант опинився на межі забуття. Нещодавно серед своїх учителів Івана Марунченка згадав співак Володимир Страт'єв і, мабуть, уперше пролив світло на причину невдалої музичної самореалізації наставника: «Унікальний це був чоловік. На початку тридцятих років навчався в Ленінградській консерваторії. Його однокурсником був майбутній композитор, лауреат найголовніших премій і нагород Радянського Союзу Георгій Свиридов. Оскільки село вимирало від голоду й батьки не могли

нічим допомагати, після третього курсу Іван Герасимович поїхав працювати в Мінський оперний театр концертмейстером оркестру. Коли почалася війна, не встиг евакуюватися, і **всю окупацію прожив при німцях** [шрифтове виділення мос. — Л. Г.]. Цей факт із біографії не простила йому радянська влада й заборонила працювати в театрах. Зміг улаштуватися тільки в школі. Був пристрасним пропагандистом академічного співу» [13]. За умов, коли знято табу на вивчення легального життя за німецької окупації, існує гостра потреба в інвентаризації створеного тоді культурного продукту, серед іншого й музичних текстів. Вочевидь, є сенс шукати партитури театрального композитора Марунченка в рукописах, у родинному архіві, бо надрукованих творів виявити не пощастило.

Повертаючись до основного викладу, наостанок підкреслимо, що зміст провінційної преси заслуговує на прискіпливий аналіз, внаслідок якого можна буде заповнити прогалини в багатьох біографіях, відтворити фрагменти в життєписах, що припали на воєнний час, і унаочнити причини кволої фахової реалізації за радянської доби тих представників творчої і наукової інтелігенції, яким довелося пережити війну на окупованій території, які хоч найменшою мірою виявили себе в публічному житті і в подальшому з відступом нацистів не емігрували.

Співпраця празької «Видавничої спілки» і «Павлоградської газети» була вигідною обом сторонам. Адміністрація навіть намагалася виділити Приходькові якийсь гонорар: «Ми, працівники газети «Павлоградська Газета» дуже радіємо, коли одержуємо Ваші листи, в яких багато цікавих матеріалів, а також кожний лист, часопис, котрі ми одержуємо із Західньої України чи з країн Європи, нас дуже цікавить. [...] Ви вже надіслали нам багато матеріалів, частину яких ми надрукували в своїм часопису, а останні також використали. Але Ваш труд ми не оплатили. Я вирішив з наших невеликих редакційних заощадень надіслати Вам гонорар. Але напишіть, як це зробити. Наша пошта ще не приймає грошові переводи. Може через банк це можна зробити? Якщо так, то прошу сповістити, в який саме банк перевести гроші й на який рахунок» [6, арк. 29].

З іншого боку, і редактор Григорій Чапля, і його заступник Василь Федоров, мали не лише журналістські, а й літературні амбіції і посилено шукали відповідні контакти поза РКУ. Водночас

вони, не криючись, по-наївному, по-анальфабетськи нехтували формальним рівнем своїх писань та вважали за доречніше не перейматися поетичною формою, а створювати й публікувати актуальні, прості, зрозумілі тексти, щоб знизити інтерес до російських видань і письменників. Інакше кажучи, провінційні літератори не тільки негували серйозний, новаторський досвід формотворчості, який встигли здобути в радянській Україні кращі письменники, але взагалі не виявляли смаку й наснаги до елементарного, будь-якого вдосконалення художньої форми своїх творів: «Не важна форма! Щирістю, правдою від душі й самого серця, треба хвилювати. Що з того, що ми позамикаємося в кабінетах та будемо шукати форми, до якої ще треба привчити вухо слухача, та читача, а потім, щоб він зрозумів це. І, Йй Богу, це ніколи робити! (до речі, це й про думку модерністів). Прийде час на шукання, а зараз час не жде. Я б також дбав за форму, але не хочу. Читач буде не захоплений. Буду писати просто, а форму знайду потім, в час вільніший. Бо історія не простить! Треба за всяку ціну на Україні поширити друки нових речей, що відповідали б сьогоднішньому дневі, його вимогам. Бо й досі українські панночки носяться з Шелером-Михайловим, Зошенком та інш. І обвинувачувати їх не можна. Вони щебечуть не своєю мовою — це страшно, але нічого не вдієш. Нічим захопити, нічим зацікавити. Тому я зараз пишу ліричні твори і, позичивши в Сірка очей, скажу — вони мають успіх. Ось який тут голос на провінції» [6, арк. 25].

Приходько, вочевидь, таки докладав зусиль для поширення текстів провінційних літераторів у Генеральній губернії і Протектораті Чехії і Моравії, тим паче, що і львівські журнали для молоді («Дорога» і «Студентський прапор»), і празький щомісячник «Пробоем» вважали своїм обов'язком вміщувати вірші й оповідання початківців. І навіть більше: за умови певного літературного рівня й успіху було прийнято друкувати твори молодих у найкращому літературно-мистецькому щомісячнику «Наші дні». Та разом з тим львівські критики не пробачали полегшеного ставлення до літературної форми, були нещадними до текстів низької художньої вартості і викривали стилістичне й мовне недбальство. А тому в рецензії на дві невеличкі збірки Григорія Чаплі («Схід сонця» і «Ліричні акорди») Святослав Гординський стримано

відзначив як певну перевагу «первісний струм національної стихії» — свого роду парадокс для людей, вихованих у комсомолі, але не подарував молодому поетові його невигадливої поетичної техніки: «Щодо поетичних засобів, так можна сказати, що в автора (як і в усіх авторів згаданих видань) вони далеко не нові; ті автори навіть не взяли на увагу тих чисто технічних досягів, що їх дала українська підсоветська поезія. Не кажемо тут про поезію комсомольську — таких голосних графоманів, як П. Усенко та ін. — але в чільних представників неоромантичної та неокласичної школи було таки чого повчитися. А то — враження таке, що молоді автори ще в добі перед Олесем. Вражають передусім такі атрибути вже віджилої поезії, як «сонечко», «метеличок», «крильця», «татусь» і под. Ми зовсім розуміємо труднощі, з якими зустрілася поетична молодь Східної України. Зірвавши з навісним матеріалізмом підсоветської літературщини вона знайшлася наче на роздоріжжі, — ще не проверстала для себе певних шляхів, не зорієнтувалася, до якої школи їй пристати. Думаємо, що це етап перехідний; як тільки та молодь знайде змогу ознайомитися з останніми досягами національної літератури, твореної поза советськими межами, зможе вона без труда в неї включитися. Для цього вона має всі дані, найважливіше — запал» [4]. Чапля і справді перебував у полоні віршів Олесея — забороненого режимом, та найпопулярнішого, по суті, культового серед молоді поета: «Дуже Ви порадували мене тим, що зненацька глянув на мою книжку О. Олесь. Передайте йому, коли зможете, що й тепер, і в большевицькі часи він був улюбленим поетом молоді. Велика Україна шанує й цікавиться ним. Ім'я його широко знане серед сучасної молоді. І ніяка большевицька заборона не могла вибити з пам'яті його вогняні рядки. Хай пише — ми ждемо з нетерпінням його світлі твори! Дуже буду радий, коли він мене хоч вилає, коли б тільки написав хоч кілька рядків мені — це було б поштовхом і натхненням» [6, арк. 25].

Заступник редактора Василь Федоров у кінці грудня 1942 р. теж надіслав Приходькові свої оповідання і репортажі з Павлоградщини: «В цьому листі надсилаю Вам свій допис під загальним заголовком «Початок нового життя». Написав я його швидко і навіть не встиг опрацювати, бо зовсім не маю часу. Зараз редакую газету й календар на 1943 рік, бо Чапля пішов на місяць у відпустку, але

таке велике бажання розповісти про людей нової України, що я вирішив все ж таки надіслати свої дописи, які виникли в результаті подорожі по селах, а крім того, боявся, щоб вони не застаріли. Отже, прохаю Вас переслати мої дописи якійсь редакції за кордоном для друку. Тільки прошу не думати, що я це роблю заради того, щоб одержати гонорар. Гадаю, що мої дописи можуть використати «Краківські вісті». Копію цих дописів я надіслав до ДНБ. Пане Приходько, я пишу виключно прозу. Надсилаю Вам оповідання «Смичок». Бажаю поради й критики на це оповідання, а також зв'язку з відомим і кваліфікованим письменником. Може Ви мені в цьому допоможете? Дуже бажаю одержати Вашого листа. Слава Україні!». Оповідання під назвою «Смичок» вдалося відшукати в тижневику «Краківські вісті» за 27 серпня 1944 р., проте воно підписане іншим іменем і прізвиськом — Володимир Зоряний, псевдонімом, який у світлі виявленого в архіві листа тепер можна приписати Василеві Федорову.

У такому самому форматі співпрацював із «Видавничою спілкою» Михайло Ситник, що короткий час був редактором «Васильківських вістей» і 1942 р. встиг випустити дві поетичні збірки — «Від серця» і «Нові обрії». Першу — надіслати посоромився, бо вважав заслабкою, а другу — надав у розпорядження Приходька, сподіваючись на розголос у літературних колах і серед фахових критиків. Книжку від автора отримали празькі приятелі автора й бібліотека Музею визвольної боротьби України [6, арк. 26]. Отже, поза межами РКУ опинилося кілька примірників, і, врешті, в «Наших днях» з'явилася рецензія авторства прискіпливого львівського критика і вишуканого, зрілого літератора Святослава Гординського: «Ситникові вірші характеризує деяка однотонність розіспіваного ритму, така притаманна молодим авторам нинішньої східноукраїнської поезії, переважно однакові злободенно-агітаційні теми, хоч деколи значної віршової культури відмовити їм не можна». Тим часом, незважаючи на такий двозначний відгук на свою ранню творчість, Михайло Ситник став помітним поетом воєнної генерації — завдяки самобутньому обдаруванню, нетривіальній, глибокій образності і прозорій стилістичній фактурі. Його вірші надзвичайно охоче публікували, зокрема «Краківські вісті». Цікавою є й деталь іншої, не літературної, природи в епістолярних взаєминах

Ситника і Приходька: поет просив видавця з'ясувати, куди ж подівся його товариш Іван Ірлявський. Отже, навіть через рік Ситник не був обізнаний про трагічну загибель поета-націоналіста в Бабиному Ярі, хоч і перебував у тій самій адміністративній одиниці.

За періодикою і фондом № 3830 у ЦДАВО України можна відтворити приблизну структуру «мандрівних» матеріалів, які вийшли з «Видавничої спілки» й поширилися серед українського громадянства. Це були літературно-художні, популярні, біографічні, практичні тексти. Узагальнену інформацію нижче подано в жанровій і тематичній систематизації. Для їхньої ідентифікації треба також узяти до уваги варіативність заголовків у різних виданнях. Отже, передруковано й розіслано такі блоки матеріалів:

поезія класиків, представників «празької школи», галицьких і молодих східноукраїнських поетів (Пантелеймон Куліш, Уляна Кравченко, Богдан Лепкий, Юрій Липа, Борис Лисянський, Наталя Лівницька-Холодна, Оксана Лятуринська, Євген Маланюк, Микола Мельник, Михайло Обідний, Олександр Олесь, Марійка Підгірянка, Володимир Самійленко, Олекса Стефанович, Леся Українка, Іван Франко);

проза малого жанру — оповідання, гуморески (Федір Гай-Гаєвський, Іван Керницький, Юрій Косач, Сава Криlach, Анатоль Курдидик, Галина Лашенко, Леонід Мосендз, Олена Теліга, Василь Стефаник, Василь Чечвянський);

мемуари: Віктор Приходько «Спомини про Університет у Кам'янці» і «Україна у потягах», Тодось Осьмачка про Косинку, Іван Калинів «Перше Різдво у визволеному Києві», Михайло Островерха «Різдво в 1918 році», Борис Лазаревський «Шматочки минулого» (про український театр);

мораль, етика (цикл статей Софії Нагірної «З людьми і між людьми» — про добру поведінку на вулиці, в трамваї, парку, церкві, ресторані і кав'ярні, театрі, на концерті; дописи під характерними назвами «Як доробитися?», «Що доброго Ви зробили для приятелів?», «Лад і порядок в хаті», «Коли мама задобра», «Як привчати дітей до порядку?», «Пора йти спати» тощо);

медицина, гігієна, побут: Софія Парфанович («Біль голови», «Садовина й городина необхідні людям», «Між забобонами й правдою», «Бережіть дітей перед алкоголем», «Психологія жінки»);

М. Гончаренко («Важкі хвороби від зіпсуття зубів», «Як утримувати руки при домашній праці», «Цитрина як лік», «Цибуля й часник», «На чому полягає діяння ліків?»), «Лад і порядок в домі»); Зінаїда Мірна «Праця жінок при домашньому господарстві», «Як швидше заснути» і т. д.;

національні й релігійні свята. Наприклад, до Шевченкових роковин у складі великого тематичного блоку запропоновано для поширення сім текстів: Степан Смаль-Стоцький «Думи Великого пророка України», Семен Жук «Шевченко — борець за народню волю», К. Давиденко «Шевченко на заслання» (очевидно, передрук із «Життя і знання» за 1933 р.), Микола Вороний «Спи, Батьку!», Неофіт Кибалюк «Кобзар», Аркадій Животко «Кобзар України», Леся Українка «На роковини Шевченка»;

природознавство: «Значіння мінеральних речовин», «Таємниця дерева»;

історія, краєзнавство: Зінаїда Мірна («Де могила Гетьмана Мазепи», «Над могилою Л. М. Старицької-Черняхівської»), про князів, гетьманів — «Володимир Великий», «Іван Богун», Іван Крип'якевич «Гетьман Данило Апостол» і «Пилип Орлик»;

історія науки і мистецтва: «Гоголь у музиці», «Вплив України на творчість східних народів», «Українські вчені на еміграції», Симон Наріжний «Українці-емігранти-винахідники»;

етнографія, фольклор: статті «Пригадаймо нашу пісню», «З різдвяних вірувань», добірки українських приказок, «Весна йде: народній календар», про побутові звичаї;

біографії письменників, композиторів, учених, громадських діячів: Зінаїди Мірної про Євгена Чикаленка, анонімні про Фрідріха Боденштедта («Фрідріх Боденштедт і його “Поетична Україна”»), Ріхарда Вагнера, Ріхарда Пфайфера, Вільгельма Рентгена, до 50-річчя Бориса Лисянського, Олени Степанишиної «Останні роки життя Михайла Грушевського», Василя Королева-Старого про Олександра Кошиця; Михайла Гайворонського «Іван Кнор, німецький композитор — приятель України»;

антибільшовицькі матеріали: «Черчілль про большевиків», «Хто вбив композитора М. Леонтовича?»;

тематичні добірки афоризмів;

хроніка українського культурного й мистецького життя.

За приблизними підрахунками «Видавнича спілка» до газет, які вона бралася обслуговувати, надіслала понад сотню таких текстів. Окрім того, через редакції ця празька інституція переправляла в Україну ноти (три-п'ять примірників) для місцевих хорів. Відомо з документів, що серед них були музичні твори Михайла Гайворонського — «Різдвяна коляда», Олександра Кошиця і Миколи Лисенка — «Ой, у полі, Баришполі», духовний концерт Лисенка — «Камо поїду от лица Твого» та інші.

Уся ця внутрішня, наче й невидима, взаємодія з українською провінційною і еміграційною пресою і культурними осередками була важливим, але не єдиним заняттям Віктора Приходька у воєнні роки. Він також створив персональний доробок, найбільшою мірою представлений у щоденній газеті «Краківські вісті», що складався з хронікальних добірок, актуальних матеріалів проблемного характеру, мемуарів, підписаних криптонімами В. П., В. П-ко і повним прізвищем.

Рубрики під назвами «В Україні», «З українських земель» Приходько komponував на основі українських газет, які у Празі досить повно комплектував і надавав у користування читачам-емігрантам Музей визвольної боротьби України. Багато даних оглядач запозичував з інтенсивного приватного листування, зустрічей з прибулими з України, хоч точної вказівки на джерело інформації публічно не подавав, а уривки з листів і розмов уміщував анонімно.

У дописах відображені настрої людей, ціни на продукти і їхній дефіцит, становище меншин, аналізується ситуація в управлінні, промисловості, сільському господарстві, освіті, церковні справи. Найбільше інформації Приходько подавав із життя міст Правобережної України. Він усвідомлював, що документує епоху, а коли закінчиться війна, то його хроніка з високою вірогідністю послужить основою аналізу і різних інтерпретацій подій на місцях, стане доказом історичної правоти українських сил або їхньої недалекоглядності. Та насамперед Приходько розглядав свої матеріали як об'єднаний інформаційний ґрунт для десятків, сотень тисяч українців, який він наполегливо формував за посередництвом найтиражнішої газети, що нею впродовж війни були «Краківські вісті». Таке розуміння прочитується і в доборі матеріалу для хроніки, і в його трактуванні, і також артикулюється напряму: «Майбутній

історик з цікавістю спиниться над тим, як у цю велику добу, що переживає її вся Україна, українці, порозкидані по цілому світі, жадібно ловили всі відомості з різних земель. Справді, по Україні перекочується велетенська війна, про яку будуть згадувати цілі покоління, залізниці, якщо ходять, то здебільша для війська, а між тим, на визволених частинах землі починається життя, відбудова, навіть виходять місцеві газети. Ці газети, що якимось випадково попадають за межі міста чи району, де виходять, є часто єдиним джерелом, що подає вістку про життя в певній частині нашої землі. Вони, як велика цінність, передаються з рук до рук, і по них сучасники, зокрема українська еміграція, що живе далеко поза межами батьківщини, виробляють собі уявлення про те, що діється на широких просторах України» [10].

Віктор Приходько від огляду до огляду стежив за розбудовою пресової мережі, хоч не завжди йому до рук потрапляли самі примірники цих видань. Наприклад, вважав значною подією появу української газети на рідному Поділлі, але не бачив першого числа і про його вихід змушений був повідомляти за вторинним джерелом — бюлетенем Спілки українських інженерів на Словаччині. Звідти ж передрукував фрагмент звернення редакції «Вінницьких вістей» від 3 вересня 1941 р., в якому присутні всі ознаки каламутного часу — цитата з промови Гітлера, антисемітські нотки, а також примарні сподівання на майбутню відбудову національного життя: «Мало розгромити військову силу ворогів, — треба ще переробити до основи все життя, весь побут, звички, відновити мову». Привітав випуск київського «Українського слова», позитивно оцінивши відповідний рангові столичної газети великий формат і багатий зміст та із задоволенням констатувавши, що випуск не підтверджує поширеного уявлення про дефіцит кваліфікованих журналістських і редакторських кадрів, принаймні, в Києві. Однак свій огляд цього єдиного числа, яке потрапило йому до рук, — за 27 листопада 1941 р. — Приходько зробив аж у січні 1942 р. [9], не здогадуючись, що вже від 14 грудня газета перестала виходити, а її редактор і значна частина співробітників були заарештовані і невдовзі страчені.

Інформації Приходька часто містили соціологічний компонент. Із малотиражних видань у більш доступні він переносив дані

опитувань у закритих спільнотах, завдяки чому, наприклад, нині можна скласти уявлення про кількість і спеціалізацію українців-інженерів у Словаччині. Бюлетень «Спілки українських інженерів на Словаччині» не мав масового поширення, але Приходько вважав, що вміщена в ньому нотатка заслуговує на широке оприлюднення, адже йшлося про кадровий резерв соціальних і економічних перетворень в Україні. Така перспектива станом на 1 жовтня 1941 р. (час випуску бюлетеня) ще не видавалася утопічною: «Інженери-українці, які перебувають на Словаччині, цим заявляють свою радість та охоту як найскоріше прислужитися Рідному Народу, Рідному Красві своїми працями як техніки, які мають від 8 до 20 років практики та спосібні цілковито до самостійної технічної і організаційної праці. Просимо запотребувати наших інженерів та подати вказівки, як треба перевести справу переїзду на Рідні Землі». Опитування українців-інженерів на території Словацької республіки, проведене 31 серпня 1941 р., виявило наявність інженерів різних фахів: 26 агрономів, 23 лісовики, 15 геометрів, 11 будівельників, 6 хіміків, 5 економістів, 4 комерційних, 1 архітектор, 1 електротехнік. Усі закінчували вищі школи ЧСР і Австрії: Українська висока технічна школа в Подебрадах — 44, Чеська висока технічна школа у Празі — 33, Чеська висока технічна школа у Брно, Чеська гірнична школа у Пшібрамі — 3, Німецька сільсько-господарська висока школа у Відні — 1. Ці фахівці походили з різних регіонів, відповідно гіпотетично могли туди повернутися: Полтавщина — 16, Галичина — 15, Київщина — 14, Поділля — 11, Кубань — 8, Волинь — 6, Катеринославщина — 5, Херсонщина — 5, Буковина — 2, Бессарабія — 1, Берестейщина — 1, Вороніжчина — 1. Живучи в еміграції, інженери мали досвід роботи в державних урядових структурах, приватних фірмах, міських підрозділах, але в нових умовах усерйоз розглядали варіант повернення. Передрукувавши з великою докладністю дані опитування, автор оприлюднив невідомі громадськості факти про вузький, але цінний прошарок фахівців, намагаючись подати суспільству сигнал, що сили для проведення реформ у вільній від більшовицького режиму Україні існують.

Чи не найважливіша проблема, яку Віктор Приходько постійно обговорював у своїх авторських колонках на перших шпальтах

«Краківських вістей», а також у щоденнику і хроніці — це ефективність української еліти. Місією освіченої верстви в еміграції, яку не можна було позбутися чи переадресувати представникам інших прошарків, Приходько вважав обстоювання інтересів українців перед чужою владою — завдання, з яким інтелігенція не давала собі ради через відсутність дипломатичних умінь, незнання мови, легковажне ставлення до власного одягу й манер поведінки, неповороткість і звичайні лінощі. Саботуючи ці важливі для соціального образу інтелігента сторони, українська закордонна еліта не могла ефективно виконувати головного громадського призначення: «[...] ми загально нерухливі, не енергійні, неділові. Часом звичайна жінка, добиваючись в урядах якогось свого маленького особистого інтересу, «поставить на ноги цілі міністерства», а ми з приводу великих і пекучих справ місяцями вовтузимось, складаємо якісь делегації, аж поки справа не замерзне та стане зовсім неактуальною» (Краківські вісті, 1944, 13 червня, с. 1). Та сама вада, на думку Приходька, передалася молоді, що хоч і встигла закінчити закордонні вищі школи, вивчила іноземні мови, захистила докторати, але однаково не вмiла й не бажала виявляти громадянську позицію в захисті інтересів українців перед чужою владою. Такий стан справ непокоїв і вимагав коригування ще й тому, що простір діяльності еліт через трагічні воєнні обставини ставав дедалі ширшим, і верстви, які він захоплював (полонені, остарбайтери, нові емігранти) кількісно розросталися й вимагали масштабного підходу до проблеми соціального захисту на чужині, а також високої самоорганізації української емігрантської спільноти з метою збору коштів, харчів, одягу, ліків, забезпечення літературою і посиленої та постійної опіки над знедоленими масами співвітчизників.

Мемуарні фрагменти в авторському доробку Віктора Приходька головним чином стосуються подій 1917–1920 рр. і людей, що пішли з життя під час війни — в Україні і Празі. Свої спогади він найчастіше записував у щоденник, який «Краківські вісті» почали друкувати в грудні 1941 р., але інколи мемуарні матеріали також публікував окремо. У випадках, коли йдеться про людей, жанрові рамки щоденника переважно виявляються затісними, щоб передати формат особи і приділити їй достатньо уваги. До того

ж, преса, в разі смерті (загибелі) відомих українців, традиційно ініціювала великі, докладні некрологічні публікації, які інколи затягувалися на кілька чисел. А все ж, серед скупих щоденникових згадок Приходька трапляються суб'єктивно свіжі, з оригінальним баченням і ракурсом сприймання осіб, серед яких, зокрема, присутні математик Євген Іваненко, ветеринар, видавець, популяризатор науки й літератор Василь Королів-Старий, померлі викладачі УГА й УТГІ та інші, в тому числі і другорядні постаті.

Частину спогадів автор відвів для рефлексій над історичним досвідом Центральної ради і радянської українізації 1920–1930-х років, що, як міркував, могло придатися в розв'язанні насущних суспільно-гуманітарних завдань. Актуальні освітні виклики у Правобережній Україні 1942/1943 шкільного року — кадри, програми, умови навчання — автор пов'язав із процесами понад двадцятирічної давності — добою українізації російських шкіл і розгортання освітньої праці за Центральної Ради (1917), специфічною освітньою ситуацією в радянській Україні 1920–1940 рр. і уроками діяльності наркомів освіти, коли українська школа була українська за формою і комуністична за змістом [7]. Три діячі на посту наркомів освіти — Григорій Гринько (1920–1923), Олександр Шумський (1924–1927), Микола Скрипник (1927–1933) — намагалися вибороти право на національну освіту і в різний час і способом поплавилися життям: два перші були страчені режимом, третій — наклав на себе руки. Пов'язану з їхньою діяльністю добу усунення русифікаційних впливів — у пресі, правописі, початковій, середній і почасті вищій школі — Приходько оцінив як велику, невідому за кордоном боротьбу з імперіалізмом Москви, «всі перипетії і ходи якої десь певно дуже швидко відкриваються. І будуть це відкриття цікавіші, ніж найбільш напружені моменти французької революції... В кожному разі, не знаю, яка нація може похвалитись такою героїчною поставою своїх міністрів, та ще й, здавалось-би, такого мирного, «штатського» ресорту, як освіта». І навпаки: різко осторонь поставив автор постать Володимира Затонського, теж розстріляного в роки сталінщини. Саме йому — землякові-подолянину, однолітку, синові урядовця губернiального дворянського зібрання — присвячено основну частину публікації, що великою

мірою ґрунтується на особистих спогадах. Автор навчався у духовній семінарії, його персонаж — у кам'янецькій гімназії. Були знайомі, вважаючи себе опонентами російського абсолютизму. Обоє брали участь у революційному русі: українцям часто доводилося консолідуватися у громадській і політичній активності з росіянами — поступовцями чи демократами. Однак Затонському, людині непересічного інтелекту, що опинилася посеред відкинутих Україною російських соціал-демократів, випало виконати для більшовиків особливу місію: «українською мовою обманути український народ, виступаючи проти Центральної Ради та Генерального Секретаріату» й очолити освітній сектор за часів Муравйова. Приходько описав у цих спогадах унікальний епізод з епохи «чрезвычайкі» про приїзд наркома до рідного міста: «До Затонського кинулись знайомі, батьки, — рятувати людей. Вислід був негативний — він наказав ще загострити терор. Оповідають, в той час ховався десь в кукурузах біля Кам'янця відомий український фінансіст Х. М. Лебідь-Юрчик (його знані підписи на українських грошах). Лебідь-Юрчик був сусід («на Підзамчу») і давній приятель родини Затонських, — зрештою, не політик, а фахівець. Затонському згадали про Лебідь-Юрчика, в переконання, що він захоче побачитись зі своїм старим добрим знайомим. — «Як, він ще не розстріляний?» — обурився Затонський. Він виявив тоді таку жорстокість, брутальність, що — оповідають очевидці, — мати-вдова, у якої він був єдиним сином, прокляла його і відіклась від нього. Старій матері стало встидно перед людьми за свого сина».

Окрім розкритої вище організаційної і журналістської діяльності, у празькому видавництві «Пробоем» (1942) Приходько перевидав бестселер американського психолога Орисона Мардена «Воля і успіх», з яким дебютував як перекладач ще в 1930 р.

Отже, під час Другої світової війни на окупованих територіях вдалося запустити доволі успішний механізм впливу на редакційну політику десятків газет, активований празькою еміграційною установою під назвою «Видавнича спілка». Цей механізм став основою вибудовування спільного для українського суспільства інформаційного поля і спроби реформування преси, яке ставило за мету викоринення більшовицького ідеологічного нарративу. Водночас

на зміну останньому проект Приходька передбачав не стільки впровадження контрпропагандистського (антирадянського) дискурсу, скільки відтворення у пресі контенту, придатного для повноцінного інформаційного і культурного споживання, у структурі якого повинні були циркулювати різнофункціональні тексти, насамперед гуманітарного, просвітницького спрямування — на історичні, етнографічні, літературні, мистецькі, виховні, медичні, побутові теми. «Видавнича спілка» формувала для читачів цей паралельний простір, маючи можливості і бажання його поступово вдосконалювати. Відібрані й поширені в такий спосіб матеріали пропонували конкретному читачькому середовищу санкціонованих видань тієї чи іншої місцевості якісніший зміст, ніж той, що його здатні були забезпечити новопосталі, переважно не надто вправні і малодосвідчені редакційні колеги. Крім всього іншого, тексти від «Видавничої спілки» створювали помітну протизагу офіційним блокам матеріалів, що їх для обов'язкового опублікування доправляли до газет німецькі пресові агенції у складі спеціальних бюлетенів і з метою насадження нацистської ідеології.

Концепція, яку в основу роботи «Видавничої спілки» заклали її засновник Віктор Приходько, була спрямована на реформування й інформаційну підтримку україномовної періодики: дебільшовизацію, забезпечення добротнішого наповнення, сфокусування на досвіді, пов'язаному з боротьбою за українську державність 1917–1920 рр., повернення в культурний простір репресованих осіб, відтворення заборонених радянським режимом текстів. Запроваджений механізм співпраці з редакціями в Україні створював різкішу стратифікацію газетного матеріалу, виділення в ньому контентно-орієнтованої території читання, наполегливо рекомендованої населенню окупованих територій і значно привабливішої для нього, ніж офіційні пресові релізи чи пропагандистські дописи кореспондентів-колаборантів. Персональний доробок Приходька — як оглядача-аналітика повсякденного життя різних місцевостей, автора проблемних статей про роль українських еліт в еміграції, мемуариста — також великою мірою був детермінований тими самими суспільними пріоритетами, що стали визначальними для діяльності «Видавничої спілки».

1. *Абаканский Н.* Скрипичные и гитарные мастера Павлограда: [Електронний ресурс] / *Николай Абаканский.* — Режим доступу: <http://www.proza.ru/2009/08/26/1259>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 27 квіт. 2015 р.
2. Анкета Української установи довір'я в Протектораті, осідок Прага, Прага, XII, Fochova 6/III, № 38, заповнена В. Приходьком 5 червня 1940 // ЦДАВО України. — Ф. 3830, оп. 1, спр. 19. — Арк. 13-13 зв.
3. *Базарко І.* На свіжу могилу Віктора К. Приходька / *Іван Базарко* // Свобода. — 1982. — 16 берез. — С. 4.
4. [*Гординський С.*]. [Рецензія]: Гр. Чапля. Схід сонця. Вірші, 1942. Стор. 16; Гр. Чапля. Ліричні акорди. Поезії. Первомайськ: Вид-во «Нового Життя», 1943. Стор. 48 / с. 2. // Наші дні. — 1943. — С. 13.
5. Книга видатків та реєстрації кореспонденції «Видавничої спілки», т. 2, 1942–1943 // ЦДАВО України. — Ф. 3830, оп. 1, спр. 27. — Напис на форзаці рукою В. Приходька: «Видавнича спілка». Заложено 1/VII-1942.
6. Листування з Головною управою УНО в м. Берліні, Українським центральним комітетом у Львові та ін. організаціями про допомогу в співробітництві з українською пресою в Україні, 7 листопада 1942 р. — 28 січня 1943 р., 42 с. // ЦДАВО України. — Ф. 3830, оп. 1, спр. 36.
7. *Приходько В.* Доба боротьби з імперіялізмом Москви / *Віктор Приходько* // Краківські вісті : щоденник. — 1942. — 18-19 січ. — С. 2.
8. *Приходько В.* З мого щоденника // Краківські вісті. — 1941. — 7 груд. — С. 1.
9. *Приходько В.* З мого щоденника // Краківські вісті. — 1942. — 24 січ. — С. 2.
10. *Приходько В.* На звільнених землях // Краківські вісті. — 1941. — 11 листоп. — С. 4.
11. *Приходько В.* Справа престижу // Краківські вісті. — 1941. — 23 листоп. — С. 1.
12. Розписки кореспондентів в отриманні грошей від В. Приходька за свою роботу, 20 квіт. 1942 р. — 7 лип. 1943 р. // ЦДАВО України. — Ф. 3830, оп. 1, спр. 35. — Арк. 19.
13. *Стратьєв В.* Мою професію жінки повинні були розуміти [Електронний ресурс] / *Володимир Стратьєв.* — Режим доступу: <http://zpu.kr.ua/kultura-2/243-volodymyr-stratiev-moiu-profesiiu-zhinky-povynni-buly-rozumity>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 27 квіт. 2015р.
14. [*Трембовецький А.*]. Заслужений громадський діяч : з нагоди 75-ліття проф. Віктора Приходька // Свобода. — 1961. — 23 трав. — С. 3.